

Karolingische erven in Laren

Jan Kleinen

In januari en februari 2003 werd door het Archeologisch Diensten Centrum (1) in het plangebied van de nieuwbouw Boerkamp in Laren 6000 vierkante meter grond archeologisch onderzocht. Tot nu toe is dit onderzoek het grootste archeologische onderzoek in de gemeente Lochem. In de vorige uitgave van Land van Lochem (2) is de methode van het onderzoek toegelicht. In dat artikel werd ook een deel van de onderzoeksresultaten besproken, te weten “zwervende erven” met toebehoren uit de Late IJzertijd. Het onderstaand vervolgartikel behandelt de belangrijke vondst van twee vroeg middeleeuwse erven.

De locatie

In het onderzoek werden vijf boerderijplattegronden, 19 spiekers (voorraadschuurtjes), twee waterputten, enkele voorraadkuilen en een deel van de erfomheining gevonden.

Alle boerderijenplattegronden zijn op het zuidwesten georiënteerd en bevinden zich aan de zuidkant van de huidige wijk. De nieuwe wijk is op een dekzandheuvel gebouwd waar de toenmalige boeren hun akkers hadden. In het zuidelijke lager gelegen grasland werd het vee geweid. De twee gebouwen aan de linkerkant vormden samen één erf. De gebouwen volgden elkaar op: als een gebouw was uitgewoond werd iets verderop een nieuw gebouw neergezet. Van de drie gebouwen aan de rechterkant overlappen twee boerderijen elkaar. Ook deze drie gebouwen volgden elkaar op. De grondsporen van de erfomheining konden slechts voor een deel worden gevolgd. Het is dus niet bekend hoe het erf precies werd afgeschermd.

Een satellietfoto van de Boerkamp met de ingetekende locatie van de vijf boerderijen, enkele spiekers en een waterput. De streep geeft de erfomheining aan. In de rechter bovenhoek van de foto het gebouw van “Welkoop” Laren.

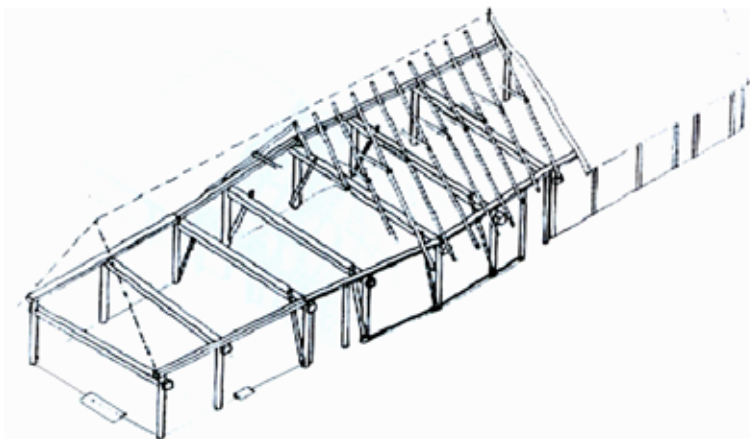
Datering als Karolingische erven

Op basis van het gevonden aardewerk (het zogenaamde Hessens–Schortens aardewerk en vroege kogelpotten) en de indelingstypen van de boerderijplattegronden (de typen “Zelhem” en “Gasselte”) kan worden afgeleid dat de erven uit de 8^e en 9^e eeuw stammen. Waterputten werden van uitgeholde boomstammen gemaakt. De houtanalyse van houtdelen uit een van de waterputten toont aan dat de boom die hier is gebruikt tussen 818 en 828 na Chr. is gekapt. Het erf van deze put is dus uit het midden van de Karolingische Tijd (751-987).

De boerderijtypen gingen met hun tijd mee

De bouwstijl van boerderijen is in de 8^e en 9^e eeuw relatief snel veranderd. De huisplattegronden worden steeds meer “bootvormig”, met een breder middendeel en smallere uiteinden.

De verschillende boerderijplattegronden vertonen ook deze stijlontwikkeling. Als na ongeveer 50 jaar een boerderij te veel ouderdomsverschijnselen vertoont wordt iets verderop een nieuw gebouw neergezet. Bij de opeenvolgende bouwwerken, die zo bij de Boerkamp verschenen, is de toenmalige bouwkundige ontwikkeling goed te volgen. De huizen worden steeds meer “bootvormig”.

Hiernaast staat een reconstructiemodel van de laatste boerderij van de opgraving (het type Gasselte A). Deze boerderij is 7 meter breed en 23 meter lang (de overige boerderijen zijn korter en minder breed). Door het plaatsen van dakdragende buitenstijlen aan de buitenkant ontstaat een enigszins bootvormige, voor die tijd moderne, constructie. Een gevolg is dat het middenstuk, het gedeelte met het haardvuur, daardoor meer woonruimte heeft.

Spiekers, bijgebouwen, omheining, waterputten en kuilen

De opgraving toonde de complete inventaris van vroeg middeleeuwse erven. Een klein bouwwerkje als schuur, 19 spiekers en enkele diepe kuilen ten behoeve van het bewaren en opslaan van materialen, voorraden en oogsten.

In een beperkte periode van de bebouwing was er een hekwerk van naast elkaar staande palen als erfomheining of verdedigingswerk. Deze palissade heeft er niet altijd gestaan. De laatste boerderijsporen liggen over de palissadesporen heen. Toen was de omheining dus niet meer in functie.

Indruk van het ruime interieur. (5)

Waterputten zorgden voor gezond drinkwater. De uitgeholde boomstam werd tot onder het grondwaterpeil ingegraven. De eerste boeren van 5000 jaar geleden kenden al boomstamwaterputten. Zij gaven vaak de voorkeur aan drinkwater uit een waterput boven het oppervlaktewater uit de omgeving. Ook in Laren namen men liever de moeite om putten te slaan.

Specialistisch onderzoek van zaden

In waterputten worden organische resten beter bewaard dan in het droge dekzand waarop de boerderijen meestal werden gebouwd. In de modder uit de Larense put werden resten gevonden van haverkorrels en kafnaalden. Een bewijs dus van haverteelt. De aangetroffen resten van oeverplanten laten zien dat de erven in de buurt van natte graslanden stonden.

In een paalgat werden korrels pluimgierst aangetroffen. De aanwezigheid van pluimgierst op deze vindplaats is opmerkelijk omdat deze sinds de Romeinse tijd weinig meer werd verbouwd. De andere twee cultuurgewassen die, naast haver, in de vroege middeleeuwen het meest werden verbouwd te weten rogge en gerst, werden niet aangetroffen.

De Frankische context van de erven

Na de ineenstorting van het Romeinse Rijk, tijdens de volksverhuizingen, waren onze streken dun bevolkt. Dat gold vooral voor de 5^e eeuw na Chr. De hogere gronden langs de Berkel en haar zijrivieren waren en bleven echter vanaf de vroege prehistorie een belangrijke, van oost naar west georiënteerde 'corridor' van bewoning en menselijke activiteit (7, p. 386). De bewoning was hier dicht in vergelijking met het omringende land dat praktisch onbewoond was.

De Berkelcorridor, met onder meer Laren en Lochem, was mogelijk een vroegmiddeleeuws "Kerngebied" of "Gouwgraafschap" (*). Het instituut gouw is uit historische bronnen bekend. Of de Berkelcorridor in die

tijd ook bestuurlijk een van de Oost-Nederlandse gouwen was kan nu nog niet overtuigend met archeologische middelen worden aangetoond. De discussie hierover is echter nog niet afgerond.

Tijdens de “Frankisering” (**) in de Karolingische tijd neemt de bewoning van het platteland overall toe. De nieuwe nederzettingen bestaan, net als in Laren, meestal slechts uit een of twee woonstalboerderijen met bijgebouwen en waterputten. Sterker dan voorheen worden de lagere flanken van de grote dekzandruggen en rivierduinen voor bewoning opgezocht. Door deze landinrichting komt meer landbouwareaal op de dekzandhoogte vrij en is er meer ruimte voor landbouw.

Frankisch erf met palissade, waterput en spieker. Gezien vanuit een standpunt achter “Welkoop Laren”. (Tekening van Robin Shields).

Ook de Karolingische erven van de Boerkampopgraving zijn, naar de trend van die tijd, aan de lage kant van de dekzandrug gebouwd dichtbij de natte weilanden. Aan de hoge kant lag de goed te bewerken landbouwgrond. Of de erven onderdeel waren van een toenmalig “hofstelsel” (***) kan niet uit de vondsten worden afgeleid.

De landbouwgronden uit de Karolingische tijd ontwikkelden zich, in de loop van de middeleeuwen, vaak tot essen en enken. Dat gebeurde ook op de locatie van de Karolingische erven. Daar liggen nu nog de Ooster- en Westerenk. De mensen bleven in de Karolingische tijd ook langer op één plaats wonen. De nederzettingen groeiden uit tot echte dorpen. De Karolingische nederzettingen bij de Boerkamp waren na de 9e eeuw op deze plek verdwenen. Deze nederzetting is dus geen rechtstreekse voorloper van het dorp Laren dat pas in 1294 in historische bronnen wordt vermeld.

(*) Toen het Frankische Rijk in de zevende en achtste eeuw zijn gezag over onze streek uitbreidde, vormden ze bestuurseenheden, gouwgraafschappen genoemd.

(**) De invloed van de Franken op Oost Nederland wordt pas merkbaar na de daadwerkelijke Frankische verovering van Oost-Nederland (Saksen oorlogen 772 – 804). De veranderingen in onze streek en de inlijving in het Frankische rijk, in de archeologie “Frankisering” genoemd, bracht grote materiële, godsdienstige en bestuurlijke veranderingen.

(***) Het hofstelsel is een in de Vroege Middeleeuwen ontstane wijze van exploitatie van landgoederen (hoven en domeinen). Een landgoed of domein werd georganiseerd rond een centrale hof. Daaromheen lagen de boerderijen van de horige boeren. Elke boer had een stuk ‘eigen’ grond door de heer aan hem verstrekt. De boeren moesten ook als herendienst het aan de centrale hof toebehorende land bewerken of op gezette tijden van bepaalde goederen uit de productie van het eigen land leveren.

Vragen en/of reacties zijn welkom: j.kleinen@hetnet.nl,

Bronnen

- (1) H.M. van der Velde en P.H.J.I. Ploegaert met specialistische bijdragen van S.B. Bloo, H. van Haaster en W. Jezeer, ADC Archeoprojecten rapport 219.
- (2) Jan Kleinen, “Zwervende IJzertijd-erven onder de Boerkamp in Laren”, in: *Land van Lochem*, 2010, nummer 2, jaargang 9, pagina's 19 e.v.
- (3) C.S.T.J. Huijts, *De voorhistorische boerderijbouw in Drenthe: reconstructiemodellen van 1300 vóór tot 1300 na Chr.*, Uitgave Stichting Historisch Boerderijonderzoek, Arnhem 1992.
- (4) H.T. Waterbolk, *Getimmerd Verleden: Sporen van voor- en vroeghistorische houtbouw op de zand- en kleigronden tussen Eems en IJssel*, Bakhuis Publishing, Groningen, 2009.
- (5) Reproductie van dit reconstructiemodel met toestemming van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- (6) Nagebouwd in het Historisch Openluchtmuseum in Eindhoven.
- (7) Roy van Beek, *Reliëf in Tijd en Ruimte: Interdisciplinair onderzoek naar bewoning en landschap van Oost – Nederland tussen vroege prehistorie en middeleeuwen*, Proefschrift universiteit van Wageningen, 2009.